

1682 was verschenen en een herdruk had gekend. Geen wonder dat Bayle zich hierover verbaasde. In een lange brief aan Vincent Minutoli zette hij uiteen op welke laakbare wijze hij was veroordeeld, zonder dat hij zelfs maar één enkele keer in de gelegenheid was gesteld zich voor zijn vermeende heterodoxe ideeën te verweren ⁶⁰). Zelfs in de Rooms-Katholieke Kerk kwamen dergelijke methoden niet voor. Daar kon men zich tenminste nog verdedigen. In hoeverre Jurieu's beschuldigingen dat Bayle deel zou hebben uitgemaakt van een complot tegen Willem III, een rol hebben gespeeld bij de overwegingen die tot het ontslag hebben geleid, valt niet te achterhalen. De beschuldigingen waren in ieder geval uit de lucht gegrepen.

Het vroedschapsbesluit moge Bayle even hebben geschokt, lange tijd heeft het hem zeker niet ontmoedigd. Reeds veertien dagen later laat hij Jacques Du Rondel, zijn oud-collega uit Sedan, weten zich weinig zorgen te maken voor de toekomst. Sinds hem de titel van filosoof was ontnomen, voelde hij zich meer dan ooit filosoof⁶¹). Waar de magistraat hem niet had verboden in Rotterdam te blijven wonen, moet Bayle, die daar even rekening mee had gehouden, ook enigszins opgelucht zijn geweest. Nu kon hij zich immers geheel en al wijden aan zijn levenswerk de *Dictionnaire Historique et Critique*, waarvoor zijn aanwezigheid te Rotterdam in de nabijheid van zijn vriend en uitgever Leers zeer gewenst was. Deze laatste had hem immers van een toelage verzekerd, zodat hij verder niet meer afhankelijk was van de Rotterdamse bestuurderen. Bovendien had hij toch nooit veel genoegen geschept in zijn taak aan de Illustre School. Bayle zelf drukt het kernachtig uit in een brief aan dezelfde correspondent van ruim twee weken later: 'Enfin je trouve si peu de ragout à enseigner de jeunes gens et tant de douceur à vivre, sibi et Musis, sans dépendance de curateurs et de collègues que je me soucie peu d'endosser jamais le harnois ni en Academie, ni en Ecole Illustre'⁶²). Bayle zou inderdaad nooit meer onderwijs hoeven te geven om in zijn levensonderhoud te kunnen voorzien.

Met het ontslag van Bayle was niet alleen een belangrijke periode uit zijn leven, maar evenzeer uit de geschiedenis van de Illustre School afgesloten. Gedurende meer dan een decennium had de Franse wijsgeer het filosofie- en geschiedenisprogramma in Rotterdam verzorgd. Dat Bayle zich niet erg heeft ingespannen voor zijn onderwijs kwam reeds ter sprake; onbeantwoord bleef echter de vraag wat de inhoud van zijn lesprogramma was. Dank zij het vierde deel van de in 1731 gepubliceerde *Oeuvres Diverses*, waarin zijn